

Kazimierz Starzyk

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu

Gospodarki wschodzące jako element przemian struktury gospodarki światowej

Celem artykułu jest określenie genezy gospodarek wschodzących oraz mechanizmu ich rozwoju. Na tym tle przedstawiona zostanie ich rosnąca rola w gospodarce światowej, z wyraźnym podkreśleniem, że wiele z nich dogania kraje wysoko rozwinięte, osiągając w niejednej dziedzinie przewagę komparatywną. W następstwie światowego kryzysu finansowego ich perspektywy rozwojowe mogą się jednak pogorszyć, co może nieść ze sobą poważne następstwa dla podstawowych procesów gospodarki światowej, tj. globalizacji, regionalizacji oraz transformacji rynkowej. Na tym tle przedstawiono argumenty dotyczące sprawczej roli nadwyżkowych gospodarek wschodzących w załamaniu międzynarodowej równowagi płatniczej, przyjmując, że stanowi to jedną z ważniejszych przyczyn światowego kryzysu finansowego. Łagodzenia skutków tego załamania upatruje się w realizacji założeń TTIP w dziedzinie wzrostu obrotów handlowych między krajami UE a Stanami Zjednoczonymi, generowanymi przez efekt kreacji handlu oraz przesunięcia, w czym istotne znaczenie będzie mieć również znoszenie ograniczeń pozataryfowych.

Słowa kluczowe: gospodarka światowa, gospodarki wschodzące, Hongkong, międzynarodowa nierównowaga płatnicza, TTIP

Klasyfikacja JEL: F13, F36, G20, O53, P33

Emerging economies as an element of the changes in the world economy structure

The aim of the article is to define the genesis of the emerging economies and their development mechanism. In this light, their increasing role in the world economy will be shown, highlighting that a number of these economies is catching up with developed nations, in many areas reaching a comparative advantage. However, in the aftermath of the world financial crisis, the development perspectives of the emerging economies may worsen, which in turn could cause a significant impact on the basic processes undergone by the world economy, such as globalisation, regionalisation, and market transformation. In this light, arguments have been presented pointing towards the surplus emerging economies as the source of the collapse of the international payment equilibrium. Further, it is assumed that this is one of the most important reasons behind the world financial crisis. The TTIP is thought to mitigate the international disequilibrium as it seeks to increase the international exchange between Western Europe and the United States of America by boosting trade flows thanks to trade creation and diversion effects which should be significantly affected by the abolishment of non-tariff trade barriers.

Keywords: world economy, emerging economies, Hong Kong, international financial disequilibrium, TTIP

JEL classification: F13, F36, G20, O53, P33

Wprowadzenie

Cechą charakterystyczną przemian zachodzących we współczesnej gospodarce światowej jest wzrost roli gospodarek wschodzących w procesach globalizacji, regionalizacji oraz transformacji rynkowej. Towarzyszy temu przeniesienie biegunów rozwoju ze świata transatlantyckiego do gospodarek wschodzących, zwłaszcza Azji Wschodniej.

W konsekwencji, źródłem zachodzących przemian podmiotowych w gospodarce światowej stał się dynamizm gospodarczy tzw. krajów nowo uprzemysłowionych (KNU), zwłaszcza Azji Południowo-Wschodniej, którego wyrazem jest utrzymujące się przez ponad trzy ostatnie dekady wysokie, często dwucyfrowe, tempo wzrostu PKB tych ostatnich; towarzyszy temu wzrost ich konkurencyjności międzynarodowej, a w rezultacie umocnienie się ich pozycji w międzynarodowym podziale pracy, decydując o roli grupy gospodarek wschodzących w gospodarce światowej.

Celem artykułu jest określenie genezy gospodarek wschodzących oraz przedstawienie mechanizmu ich rozwoju. Na tym tle ukazano ich pozycję w gospodarce światowej w następstwie światowego kryzysu finansowego, podkreślając, że w ciągu ostatnich trzydziestu lat zachodzi ich dynamiczny rozwój społeczno-ekonomiczny. Towarzyszy temu trwała poprawa ich pozycji w gospodarce światowej, a część z nich dogania kraje wysoko rozwinięte, osiągając w wielu dziedzinach przewagę komparatywną. W następstwie światowego kryzysu finansowego ich perspektywy rozwojowe ulegają jednak pogorszeniu, co może nieść ze sobą poważne skutki dla gospodarki światowej. Na tym tle przedstawiono argumenty dotyczące sprawczej roli tych gospodarek w załamaniu międzynarodowej równowagi płatniczej, przyjmując, że stanowi ono jedną z głównych przyczyn światowego kryzysu finansowego. Łagodzenia skutków tego załamania upatruje się w realizacji założeń negocjowanego obecnie Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP), odnoszących się zarówno do przewidywanego wzrostu obrotów towarowych i usługowych, jak również kapitału i technologii, w następstwie liberalizacji wzajemnego dostępu do rynku UE i USA.

Na powyższym tle podjęto próbę określenia metodologicznych aspektów awansu gospodarek wschodzących w gospodarce światowej, mając na uwadze, że część z nich wywodzi się z grupy krajów rozwijających się o gospodarce rynkowej (KNU), a pozostałe to były kraje socjalistyczne o gospodarce planowej, głównie nowi członkowie UE. Powstaje w związku z tym pytanie, czy problem

gospodarek wschodzących wymaga odrębnego ujęcia metodologicznego, mając na uwadze ekonomię rozwoju oraz ekonomię transformacji jako podstawę przedmiotowych rozważań.

1. Geneza gospodarek wschodzących w świetle podmiotowych przemian gospodarki światowej

W okresie tradycyjnej gospodarki światowej, tj. do II wojny światowej, badania struktury podmiotowej gospodarki światowej koncentrowały się głównie wokół gospodarek przemysłowych, nazywanych wówczas także krajami metropolii. Reszta krajów tworzyła grupę krajów surowcowo-rolniczych, określanych jako kraje peryferii [Deszczyński, 2010]¹. W ramach takiego tradycyjnego międzynarodowego podziału pracy następował rozwój specjalizacji międzygałęziowej, odzwierciedlającej ówczesną strukturę gospodarki światowej: z jednej strony kraje rozwinięte, specjalizujące się w produkcji przemysłowej, z drugiej – kraje słabo rozwinięte, specjalizujące się w produkcji surowcowej i rolniczej. Prowadziło to do narastania dysproporcji w poziomie rozwoju gospodarczego tych dwóch grup krajów, które ulegają pogłębieniu wraz z nastaniem współczesnego międzynarodowego podziału pracy, którego kierunki wyznacza specjalizacja o charakterze wewnątrzgałęziowym. Towarzyszy temu rozwój nauki i skokowy wzrost nakładów na badania naukowe, zwłaszcza badania stosowane, jako warunek *sine qua non* zachodzących przemian technologicznych. Tym wyzwaniom nie były w stanie sprostać kraje słabo rozwinięte. Jednakże już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. kilka krajów Azji Wschodniej (późniejsze KNU) zaczęło stopniowo spełniać wymogi współczesnego międzynarodowego podziału pracy, tworząc zarys dla późniejszego powstania grupy gospodarek wschodzących. Początkowo należały do nich Hongkong, Singapur, Tajwan i Korea Południowa, określane jako tzw. tygrysy azjatyckie.

Powyższym zjawiskom towarzyszy przyspieszenie badań naukowych wokół problemów krajów słabo rozwiniętych Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Początkowo dominowały wśród nich badania politologiczne, ale od drugiej połowy lat pięćdziesiątych rośnie także znaczenie ekonomicznych, stopniowo uzupełnianych przez inne obszary badań społecznych. Z czasem przedmiotowe badania doprowadziły do wykształcenia nowej subdyscypliny ekonomii, ekonomii rozwoju (Economics of Development). Jej rdzeń tworzy dorobek lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych w obszarze ekonomicznych, społecznych oraz politycznych problemów krajów określanых później także jako „Południe”.

---

¹ Wychodząc od pojęcia „kraje peryferii”, dochodzimy do pojęcia „kraje słabo rozwinięte” jako synonimu dla krajów rozwijających się, określanых także jako kraje mniej rozwinięte, zacofane itp. [por. Deszczyński, 2010, s. 16].

W latach pięćdziesiątych, ze względu na ówczesną geopolityczną strukturę gospodarki światowej, rozwinęły się dwa nurty badań wokół problemów rozwoju krajów słabo rozwiniętych – pierwszy dotyczy krajów o orientacji prorynkowej, drugi – o orientacji prosocjalistycznej – wiąże się z powstaniem tzw. światowego systemu socjalistycznego².

Kluczowe znaczenie pod tym względem mają badania dotyczące gospodarek o orientacji prorynkowej, prowadzone w ramach założeń ekonomii rozwoju³, postrzeganej wówczas jako nauka o problemach ekonomicznych i społecznych krajów rozwijających się Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej oraz o sposobach rozwiązywania tych problemów. Rozważania poświęcono głównie temu, jaką strategię rozwoju powinny one obrać, by przełamać zacofanie gospodarcze i podwyższyć poziom życia społeczeństwa w warunkach trwałego rozwoju gospodarczego.

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych przedmiotowe badania dotyczyły głównie Ameryki Łacińskiej (w szczególności Brazylii, Argentyny i Meksyku) oraz Azji Południowo-Wschodniej (początkowo Hongkongu, a następnie Singapuru, Korei Południowej oraz Tajwanu), które jako pierwsze w grupie krajów nowo uprzemysłowionych (KNU) pośród krajów rozwijających się zaczęły wychodzić z zacofania gospodarczego. Istotne miejsce w tych koncepcjach zajmowała rola uprzemysłowienia w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Kluczowe znaczenie miały wówczas dwie teoretyczne koncepcje, odnoszące się odpowiednio do strategii substytucji importu, preferującej wewnętrzne czynniki rozwoju, oraz do strategii rozwoju otwartego, opowiadającej się za szerokim wykorzystaniem czynników zewnętrznych. Pierwszą drogą poszły kraje Ameryki Łacińskiej, okazało się jednak, że strategia ta hamowała ich rozwój gospodarczy [Starzyk, 2013]. Drugą drogę wybrały na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych wspomniane wyżej cztery gospodarki Azji Południowo-Wschodniej. W latach siedemdziesiątych dołączyły do nich m.in. Indonezja i Tajlandia, a w połowie lat osiemdziesiątych Chiny i Wietnam. W rezultacie Azja Wschodnia

---

² Należy podkreślić, że powstanie światowego systemu socjalistycznego wiąże się z geopolitycznymi następstwami II wojny światowej, które doprowadziły do powstania trójbiegunowej struktury gospodarki światowej Wschód – Zachód – Południe (Wschód – kraje RWPG, w tym trzy pozaeuropejskie: Mongolia, Kuba i Wietnam; Zachód – kraje OECD; Południe – kraje rozwijające się Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej). Wówczas europejskie państwa tzw. demokracji ludowej, zdominowane przez Związek Radziecki, zaczęły wspólnie z nim realizować cele polityczne i ekonomiczne o wymiarze globalnym. Dołączyło do nich kilka pozaeuropejskich krajów słabo rozwiniętych, które, wybierając socjalistyczną drogę rozwoju, stawały się podmiotami światowego systemu socjalistycznego. Były to przede wszystkim Chiny, Korea Północna, Kambodża i Laos. Do podmiotów tego systemu, w różnych okresach jego istnienia, zalicza się również Afganistan, Angolę, Etiopię i Mozambik, które, jako kraje rozwijające się, zadeklarowały wybór tzw. niekapitalistycznej drogi rozwoju (drogi prosocjalistycznej).

³ Warto zauważyć, że pojawienie się pojęcia ekonomii rozwoju w tytułach podręczników poświęconych krajom rozwijającym się nastąpiło stosunkowo niedawno, np. pierwsze wydanie (1972 r.) znanego w świecie podręcznika Anthony'ego Thirlwalla *Economics of Development* nosiło początkowo tytuł *Growth and Development. With Special Reference to Developing Economies*. Zmiana tytułu nastąpiła w 2011 r. [Thirlwall, 2011].

już wówczas zaczęła wpływać na kierunki rozwoju całego kontynentu, a od przełomu wieków gospodarki światowej. Tym samym teoretycznie i praktycznie rozstrzygnięty został dylemat strategii substytucji importu *versus* strategii rozwoju otwartego na korzyść ostatniego. Pomocne pod tym względem są badania dotyczące strategii rozwoju gospodarczego Hongkongu, który rozwijał się dynamicznie już od przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych, stając się przykładem dla innych gospodarek Azji Wschodniej. Kluczowy wkład w wytyczaniu tej strategii wnosi Edward Szczepanik, głównie dzięki pracy *The Economic Growth of Hong Kong*⁴. *Ex post*, przedmiotowy wkład można przedstawić w formie następujących zależności: Hongkong → tygrysy azjatyckie → inne KNU → gospodarki wschodzące.

Wspomniane dzieło daje nowatorski podkład dla strategii uprzemysłowienia jako drogi rozwoju kraju słabo rozwiniętego. Autor definiuje politykę gospodarczą, która zakłada proces wiązania kierunków rozwoju gospodarki Hongkongu z gospodarką światową w celu podwyższenia efektywności gospodarowania, znajdującej wyraz we wzroście PKB, postępie technicznym, wzroście konkurencyjności, a w konsekwencji wzroście dobrobytu. W warstwie teoretycznej dzieło zawiera więc naukowe uzasadnienie dla strategii rozwoju gospodarczego opartej na uprzemysłowieniu, która zakłada równoległe wykorzystanie czynników rozwoju zarówno zewnętrznych, w szczególności handlu zagranicznego (ale Szczepanik podkreśla również rolę kapitału zagranicznego), jak i wewnętrznych, głównie kwalifikowanej siły roboczej jako czynnika wzrostu wydajności pracy, a w konsekwencji wzrostu gospodarczego. Podkreśla on również wagę edukacji i elementu kulturowego w rozwoju gospodarczym.

Przedmowę do tego dzieła napisał Frederic Benham, profesor London School of Economics, autor sztandarowego podręcznika ekonomii, powszechnie używanego w Europie do lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Podkreśla w niej oryginalność zastosowanej przez Szczepanika metody analizy gospodarki Hongkongu oraz jego nowatorski model przełamania zacofania gospodarczego⁵.

---

⁴ Symbolicznie przypomina nam o tym także ocena jego dorobku – wspomnieniom pośmiertnym nadano tytuł *Professor Edward Szczepanik. The first economist to chart the growth of Hong Kong* („South China Morning Post”, 19.10.2005). Prace Edwarda Szczepanika znalazły szeroki oddźwięk w świecie. Dzieło *The Economic Growth of Hong Kong*, na podstawie którego autor otrzymał tytuł doktora na University of London w 1959 r. za nowatorskie ujęcie modelu wzrostu gospodarczego, zostało wydane dwukrotnie przez Oxford University Press (w latach 1958 i 1960). Książka znajduje się w 46 renomowanych bibliotekach świata, w tym w Bibliotece Kongresu USA i siedemnastu czołowych uniwersytetach amerykańskich [Starzyk, 2015].

⁵ Benham formułuje o tym dziele następującą opinię: „This spectacular development, which has enabled Hong Kong to achieve standards of living much higher than in most Asian countries, must be of great interest to all who are concerned with problems of economic growth and industrialization. What forms did it take? What conditions made it possible and what forces brought it about? What are the limitations, if any, on further expansion? These and allied questions are answered by Mr. Szczepanik, a first-class economist who has studied the subject on the spot for four years. His detailed surveys and illuminating analysis make his little book a valuable contribution” [Szczepanik, 1959].

Współcześnie dynamizm gospodarczy gospodarek wschodzących Azji Wschodniej niesie za sobą istotne zmiany podmiotowej struktury gospodarki światowej w dużym stopniu dzięki przyjętej przez nie strategii rozwoju otwartego, u której podstaw leży dyskutowanie korzyści płynących z międzynarodowej specjalizacji produkcji i ekspansji eksportowej, będących podstawowym źródłem ich wzrostu gospodarczego. Następuje to głównie w wyniku napływu kapitału zagranicznego do ich gospodarek oraz budowy z jego udziałem potencjału eksportowego, stanowiącego siłę sprawczą ich dynamizmu gospodarczego. Stąd podkreślenie, że mechanizm awansu ekonomicznego gospodarek Azji Wschodniej wiąże się ściśle z zewnętrznymi czynnikami rozwoju; kontynuacja tego modelu rozwoju lub jego dyskontynuacja w świetle następstw światowego kryzysu finansowego to obecnie dla ekonomisty ważne wyzwania badawcze.

Ewentualna dyskontynuacja strategii rozwoju otwartego, a więc zwrot w kierunku rynku wewnętrznego, w następstwie światowego kryzysu finansowego wywrze negatywny wpływ na dalszy rozwój tych gospodarek Azji Wschodniej, które się na nią zdecydują; przejawy takiego zwrotu od początków obecnej dekady obserwujemy w chińskiej gospodarce. Autor zakłada, że czynniki zewnętrzne nadal będą odgrywać kluczową rolę w pobudzaniu wzrostu gospodarek Azji Wschodniej, a ewentualny zwrot w kierunku rynku wewnętrznego, kosztem zmniejszenia roli eksportu, nie będzie miał w średnim okresie większego znaczenia, także w Chinach. Nadal więc czynniki zewnętrzne, które w wyniku wymiany handlowej oraz współpracy produkcyjnej (zwłaszcza w formie inwestycji bezpośrednich) i naukowo-technicznej warunkują transfer technologii do gospodarki, będą determinować podwyższenie efektywności gospodarowania w gospodarkach Azji Wschodniej oraz wzrost ich międzynarodowej konkurencyjności. Będzie to oznaczać także dalszy wzrost ich PKB, postęp techniczny, równowagę wewnętrzną i zewnętrzną, a w rezultacie wzrost dobrobytu; te współzależne rezultaty strategii rozwoju otwartego będą prowadzić nadal do wzrostu znaczenia Azji Wschodniej w gospodarce światowej opartej na kontynuacji ekspansji eksportowej. Może to jednak oznaczać pogłębianie obecnej nierównowagi płatniczej i prowadzić do kolejnej fazy światowego kryzysu finansowego.

2. Gospodarki wschodzące a załamanie międzynarodowej równowagi płatniczej

Obserwowane od przełomu wieków narastanie międzynarodowej nierównowagi płatniczej⁶ stanowi pochodną strukturalnych przemian zachodzących w gos-

---

⁶ Pojęcie międzynarodowej równowagi płatniczej będziemy wiązać z rzeczywistą równowagą bilansów obrotów bieżących gospodarek odgrywających kluczową rolę w gospodarce światowej,

podarce światowej. Jednym z ich kluczowych przejawów jest przesuwanie biegunów jej rozwoju z krajów wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, do gospodarek wschodzących Azji, głównie Wschodniej [Brzeziński, 2008]. Dotyczy to w szczególności Hongkongu, Singapuru, Korei Południowej i Tajwanu; w latach dziewięćdziesiątych dołączyły do nich Chiny, a nieco wcześniej Malezja, Indonezja i Tajlandia.

Stało się to możliwe, niezależnie od efektywnego wykorzystania wewnętrznych czynników rozwoju, dzięki realizowanej przez nie strategii rozwoju gospodarczego opartej na modelu proeksportowym prowadzącym do systematycznego uzyskiwania nadwyżki eksportowej będącej źródłem rosnących rezerw walutowych. To klasyfikuje je w grupie tzw. gospodarek nadwyżkowych. W rezultacie od połowy ubiegłej dekady najpoważniejszym problemem rozliczeń międzynarodowych staje się coraz głębszy brak równowagi płatniczej w trójstronnych relacjach handlowych i kapitałowych: Stany Zjednoczone – Azja Wschodnia – Europa Zachodnia.

Zjawisku dynamicznego wzrostu gospodarek Azji Wschodniej towarzyszy relatywnie wolniejsza aktywność gospodarek wysoce rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, oraz rosnący deficyt bilansów obrotów bieżących w następstwie większego ich importu z krajów Azji Wschodniej niż ich eksportu na te rynki. Ta sytuacja, pogłębiając się od przełomu wieków, prowadzi w konsekwencji do załamania międzynarodowej równowagi płatniczej, by następnie stać się źródłem globalnej nierównowagi i światowego kryzysu finansowego, a w rezultacie światowego kryzysu gospodarczego. Powrót do globalnej równowagi wiąże się zatem ze wzrostem konkurencyjności gospodarek wysoce rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, a konsekwentne dążenie do międzynarodowej równowagi płatniczej to warunek zahamowania rysującej się drugiej fazy światowego kryzysu finansowego.

Złożoność obecnego załamania międzynarodowej równowagi płatniczej i związanego z tym światowego kryzysu finansowego polega także na tym, że

---

a międzynarodową nierównowagę płatniczą będziemy rozpatrywać jako pochodną ich niezrównoważonych w długim okresie bilansów obrotów bieżących. Zjawisko niezrównoważonych bilansów obrotów bieżących, jako źródło załamania międzynarodowej równowagi płatniczej, odnosi się zarówno do gospodarek deficytowych, tj. o ujemnym saldzie bilansu obrotów bieżących, jak i do gospodarek nadwyżkowych, tj. z saldem dodatnim tego bilansu. Tę znaną zależność warto podkreślić dlatego, że te ostatnie bardziej niż kiedykolwiek są obecnie współodpowiedzialne za załamanie międzynarodowej równowagi płatniczej. Ponieważ podziału na gospodarki deficytowe i nadwyżkowe dokonujemy *de facto* w oparciu o obroty towarowe i usługowe, to tym samym przyjmujemy, że źródłem międzynarodowej nierównowagi płatniczej jest trwale, tj. występujące w długim okresie, naruszenie równowagi bilansu handlowego obu tych grup krajów, niezależnie od tego, czy ich bilans handlowy jest ujemny, czy dodatni. Istotne jest zatem podkreślenie, że za międzynarodową nierównowagę płatniczą odpowiadają duże gospodarki, zarówno nadwyżkowe, jak i deficytowe, aczkolwiek rola tych ostatnich jest relatywnie większa niż gospodarek małych, bo wywołuje i determinuje fazy międzynarodowej nierównowagi płatniczej [Starzyk, 2012].

głównymi jego sprawcami są deficytowe gospodarki wysoko rozwinięte, historycznie stanowiące kręgosłup i układ nerwowy gospodarki światowej, co w sytuacji braku w połowie ubiegłej dekady adekwatnej reakcji ich rządów, ale także organizacji międzynarodowych, doprowadziło do światowego kryzysu finansowego. Utrzymując dominującą pozycję w międzynarodowym transferze towarów i usług oraz czynników produkcji, gospodarki te odgrywają równocześnie kluczową rolę w pogłębianiu międzynarodowej współzależności ekonomicznej i odpowiadają za procesy globalizacji i regionalizacji zachodzące w gospodarce światowej.

Kiedy zachwianie międzynarodowej równowagi płatniczej zaczyna wychodzić poza średni okres, z czym mamy do czynienia od przełomu wieków, następuje naruszenie międzynarodowej równowagi płatniczej. Stanowi to zaczyn do krzyżowania się wzajemnych interesów gospodarek deficytowych i nadwyżkowych w dziedzinie obrotów towarowych i usługowych oraz finansowych. Przyjmujemy, że nastąpiło to w połowie ubiegłej dekady, a odpowiadają za to głównie Stany Zjednoczone, których deficyt bilansu obrotów bieżących w 2005 r. wyniósł około 800 mld USD (stanowiło to wówczas około 7% PKB tego kraju oraz ponad 2% światowego PKB). Brak wówczas adekwatnej reakcji organizacji międzynarodowych, zwłaszcza IFM, oraz rządów dotkniętych tą sytuacją krajów powodował przejście z fazy zachwiania międzynarodowej równowagi płatniczej do jej załamania. Nastąpiło wówczas przyspieszenie transmisji do różnych regionów gospodarki światowej, zwłaszcza tych, które decydują o kierunkach jej rozwoju.

3. Transmisja kryzysu finansowego do Azji Wschodniej

W świetle teorii mechanizm transmisji kryzysu finansowego do Azji Wschodniej, podobnie jak i innych odległych od Stanów Zjednoczonych regionów kuli ziemskiej, wiąże się z umiędzynarodowieniem handlu, produkcji i technologii, dla którego główną siłą sprawczą jest rosnąca mobilność kapitału w skali globalnej oraz towarzysząca temu liberalizacja międzynarodowych obrotów gospodarczych, zarówno w dziedzinie towarów i usług, jak i czynników produkcji. W aspekcie przedmiotowym następuje to w ramach międzynarodowej współpracy gospodarczej, której kierunek nadaje wymiana handlowa, przejawiająca się w międzynarodowym transferze towarów i usług oraz współpraca produkcyjna i naukowo-techniczna, w której przedmiotem transferu międzynarodowego jest kapitał, siła robocza i technologia. Te zależności wyraźnie występują w gospodarce Chin [Starzyk, 2009].

Transmisja kryzysu z USA do Azji Wschodniej nastąpiła trzema kanałami – jednym o charakterze bezpośrednim, a dwoma o charakterze pośrednim. Pierwszy

to dwustronne powiązania USA z gospodarkami Azji Wschodniej. Drugi wynika z powiązań gospodarczych Azji Wschodniej z Europą Zachodnią, do której wcześniej przeniósł się kryzys z USA, a to negatywnie odbiło się także na stosunkach gospodarczych Europa Zachodnia – Azja Wschodnia, znajdując wyraz w spadku obrotów towarowych i usługowych oraz obrotach kapitałowych. Trzeci kanał transmisji kryzysu z USA do Azji Wschodniej, chociaż pośredni, to bezpośrednie powiązania ekonomiczne USA z Chinami, Japonią i Indiami. Obniżenie tych bilateralnych obrotów towarowych i kapitałowych powoduje także obniżenie wzajemnych obrotów pozostałych krajów Azji Wschodniej, ponieważ kraje określane przez nas jako „pozostałe”, głównie Korea, Tajwan i Singapur, są dostawcami elementów kooperacyjnych do tych trzech krajów, zwłaszcza Chin, co przy spadku ich obrotów z USA oznacza także spadek ich eksportu, zwłaszcza kooperacyjnego, opartego na wewnątrzgałęziowym podziale pracy.

Czynnikiem, który niewątpliwie wpłynie na kształtowanie się obrotów handlowych Stanów Zjednoczonych i krajów UE z Azją Wschodnią, jest negocjowana obecnie umowa Transatlantyckie Partnerstwo w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP).

4. Gospodarki wschodzące a TTIP

Transatlantic Trade and Investment Partnership to jedna z wielu inicjatyw w obszarze tworzenia stref wolnego handlu, na tle dotychczasowych jednak najważniejsza, ponieważ dotyczy krajów decydujących o kierunkach rozwoju gospodarki światowej. W połączeniu z innymi procesami integracyjnymi, w których biorą udział UE i USA (w szczególności negocjacje w sprawie utworzenia strefy wolnego handlu UE – Japonia oraz Partnerstwo Transpacyficzne, w którym uczestniczy 12 gospodarek basenu Oceanu Spokojnego, w tym USA), TTIP może doprowadzić do istotnych przesunięć strumieni handlu międzynarodowego na rzecz Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej.

Korzyści z zawarcia TTIP możemy podzielić na dotyczące partnerów TTIP, a więc Stanów Zjednoczonych i poszczególnych krajów UE (efekt bilateralny), i krajów trzecich (efekt zewnętrzny). Towarzyszy temu efekt globalny, który może prowadzić do przemian podmiotowej struktury gospodarki światowej [szerzej: Dunin-Wąsowicz, Jarczevska, 2015].

W świetle teorii integracji i w nawiązaniu do efektu kreacji handlu osiągnięcie znaczących korzyści przez kraje UE i Stany Zjednoczone jest oczywiste, zważywszy na ich potencjał ekonomiczny oraz pozycję w handlu światowym. Na tej podstawie można także zakładać wzrost korzyści globalnych jako efektu zewnętrznego oddziaływania TTIP na wzrost handlu międzynarodowego. Tak postrzegane

korzyści nie zwalniają jednak od pytania o wpływ, jaki TTIP może faktycznie wywrzeć w związku z efektem przesunięcia handlu na kraje trzecie, zwłaszcza gospodarki wschodzące, a w konsekwencji na podmiotową strukturę gospodarki światowej [Starzyk, 2014].

Według Komisji Europejskiej TTIP może przyczynić się do wzrostu handlu z krajami trzecimi o 33 mld EUR. W rezultacie wzrostu bilateralnych obrotów handlowych i usługowych oraz handlu z krajami trzecimi można oczekiwać przyrostu eksportu UE o 6%, a USA o 8%, co przekłada się na dodatkowe 220 mld EUR, a łącznie z 240 mld EUR wpływów odpowiednio dla eksporterów europejskich i amerykańskich z tytułu obrotów bilateralnych może, według CEPR, oznaczać zwiększenie obrotów handlu światowego o 460 mld EUR.

Czy rzeczywiście w następstwie TTIP nastąpi oczekiwany wzrost handlu z krajami trzecimi? To pytanie podstawowe z punktu widzenia przyszłości handlu międzynarodowego, a tym samym podmiotowych przemian gospodarki światowej. Otwarte w tym kontekście pozostaje także pytanie o skutki TTIP dla handlu światowego, zwłaszcza w przypadku, gdy efekt przesunięcia handlu okaże się silniejszy niż przewidywany, a jest to wielce prawdopodobne.

Podkreślmy, że wpływ TTIP na kraje trzecie zależeć będzie od efektów obniżenia w ramach TTIP stawek celnych i barier pozataryfowych i wzrostu tą drogą bilateralnych obrotów UE – USA. O ile za realne w średnim okresie można uznać prawie całkowitą likwidację barier taryfowych, o tyle pełna likwidacja barier pozataryfowych raczej wykracza poza średniookresowy horyzont czasowy. Faktyczny negatywny wpływ TTIP na kraje trzecie, związany z efektem przesunięcia handlu w średnim okresie, może się więc okazać niewielki. Nie zmienia to jednak faktu, że TTIP, zapowiadające się jako porozumienie o trwałym charakterze, w długim okresie może w istotny sposób ograniczyć eksport krajów trzecich, w tym nadwyżkowych gospodarek wschodzących, zwłaszcza Chin. W konsekwencji może wpływać na zmniejszenie międzynarodowej nierównowagi płatniczej, co wiąże się z problemem gospodarek deficytowych i nadwyżkowych, zwłaszcza gospodarek wschodzących, a Azji Wschodniej w szczególności [Starzyk, 2012].

Wynika to stąd, że dynamicznemu wzrostowi gospodarek Azji Wschodniej towarzyszy relatywnie wolniejsza aktywność gospodarek wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej, oraz rosnący deficyt bilansów obrotów bieżących w następstwie większego ich importu z krajów Azji Wschodniej aniżeli ich eksportu na te rynki. Ta sytuacja, pogłębiając się od przełomu wieków, prowadzi do załamania międzynarodowej równowagi płatniczej, by następnie stać się źródłem globalnej nierównowagi płatniczej, a w rezultacie także jedną z ważniejszych przyczyn światowego kryzysu finansowego. Powrót do globalnej równowagi płatniczej wiąże się zatem ze wzrostem konku-

rencyjności gospodarek wysoko rozwiniętych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej. W tym procesie istotną rolę może odegrać TTIP. Jednakże konsekwencją takiego procesu może być obniżenie handlu z krajami trzecimi, zwłaszcza gospodarkami wschodzącymi Azji Wschodniej, a następnie spadek ich udziału w handlu międzynarodowym, po czym spowolnienie ich rosnącego udziału w gospodarce światowej.

Podsumowanie

Rozważania wokół fenomenu gospodarek wschodzących rodzą zarówno dylematy natury metodologicznej, jak i praktycznej wynikające z ich specyfiki jako ekonomicznie i politycznie niejednorodnego subsystemu gospodarki światowej. Wiąże się to m.in. z faktem, że grupę gospodarek wschodzących tworzą, z jednej strony, gospodarki klasyfikowane jako rozwijające się, a z drugiej gospodarki byłych krajów socjalistycznych, głównie Europy Środkowej oraz Chiny i Wietnam. Łączy je dynamizm gospodarczy, pobudzany zarówno przez czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne (w tym handel zagraniczny oraz import kapitału i technologii). Znajduje to wyraz w realizowanej przez nie strategii rozwoju otwartego, zakładającej przejście od autarkicznego modelu rozwoju do modelu otwartego z myślą o korzyściach międzynarodowej specjalizacji, dzisiaj rozwijanej głównie w ramach wewnątrzgałęziowego podziału pracy. Dzieli je natomiast przeszłość polityczna i społeczno-ekonomiczna. Pierwsza grupa to gospodarki w zasadzie o orientacji rynkowej, na ogół respektujące własność prywatną, a w wielu przypadkach także pluralizm polityczny, a druga to gospodarki, o których rozwoju do przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych decydował system planowy, a cechowała je doktrynalnie dominująca własność państwowa i monopartyjny system sprawowania władzy (przyjmując więc powyższe kryteria, Chiny zaliczamy do drugiej grupy, choć one same na początku lat siedemdziesiątych zadeklarowały swoją przynależność do krajów rozwijających się).

Specyfika gospodarek wschodzących rodzi zatem następujący dylemat natury metodologicznej: na ile teoretyczne wyjaśnienie mechanizmu ich rozwoju może następować w ramach ekonomii rozwoju, a na ile w ramach ekonomii transformacji. Wydaje się, że kiedy rozważamy dotychczasowe kierunki ich rozwoju (ujęcie retrospektywne), zasadne jest podejście dychotomiczne, uwzględniające w odniesieniu do poszczególnych krajów odpowiednio ekonomię rozwoju i ekonomię transformacji. Powstaje jednak rzeczowe pytanie, jak w aspekcie metodologicznym określać perspektywy rozwoju gospodarek wschodzących (ujęcie prospektywne), zważywszy na zanikanie między nimi różnic charakterystycznych dla nich w przeszłości. Czy istnieją przesłanki metodologiczne do tworzenia

nowej eklektycznej teorii przy oparciu się na dorobku ekonomii transformacji, powstałej w związku z rynkową transformacją gospodarki, oraz powstałej w latach sześćdziesiątych – z liczącym się w świecie wkładem polskiej myśli ekonomicznej – ekonomii rozwoju?

Bibliografia

- Brzeziński Z., 2008, *America and the World*, Basic Books, New York.
- Deszczyński P., 2010, *Kraje rozwijające się w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań.
- Dunin-Wąsowicz M., Jarczewska A. (red.), 2015, *Transatlantyckie Partnerstwo w dziedzinie Handlu i Inwestycji*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Fiedor B., Kociszewski K., 2010, *Ekonomia rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Piasecki R., 2011, *Ekonomia rozwoju*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Starzyk K., 2009, *Zagraniczna polityka ekonomiczna w procesie rynkowej transformacji gospodarki. Przypadek Chin*, Wydawnictwo Placet, Warszawa.
- Starzyk K., 2012, *Emerging economies and the breakdown of the international payment equilibrium*, [w:] *Wyzwania Gospodarki Globalnej – Challenges of the Global Economy*, Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego UG, nr 31.
- Starzyk K., 2013, *Procesy integracyjne w Ameryce Łacińskiej. Przeszłość i przyszłość a Unia Europejska*, [w:] *Ameryka Łacińska w poszukiwaniu konsensusu*, red. K.A. Kłosiński, M. Czarnecki, KUL, Lublin.
- Starzyk K., 2014, *Transatlantyckie partnerstwo handlowe i inwestycyjne (TTIP)*, [w:] *Tradycyjne i nowe kierunki handlu międzynarodowego*, red. S. Wydymus, M. Maciejewski, CeDeWu.PL, Warszawa.
- Starzyk K., 2015, *Wkład profesora Edwarda Szczepanika do ekonomii rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice.
- Szczepanik E.F., 1958, *The Economic Growth of Hong Kong*, Oxford University Press, UK.
- Thirlwall A.P., 2011, *Economics of Development*, Palgrave Macmillan, UK.